

Gondolatok Bocskai István szultáni megerősítésének történetéhez

Mielőtt rátérnénk a címben jelzett téma taglalására, el kell mondanunk, hogy a most következő dolgozat egy készülő nagyobb munka része, melynek végeredménye az erdélyi fejedelmeknek küldött szultáni ahdnámék (szultáni szerződéslevelek, hitlevelek) összegyűjtése és a beiktatások történetének feldolgozása lesz.

Témaválasztásunkkal egyrészt tisztelni szeretnénk a korszak kiváló ismerője, a nemrégiben elhunyt Benda Kálmán emléke előtt, aki a dolgozatunk első változatát még körünkben hallgathatta meg tanszékünkön; másrészt pedig arra a négyszáz éves évfordulóra kívánunk emlékezni, amikor a hazánk történetét és bizonyos szempontból jelenét is befolyásoló hosszú vagy más néven tizenöt éves háború kitört. Ennek a küzdelemsornak fordulópontja az 1604-es év, melyet a Bocskai-felkelés fémjelez.

1. Kezdjük a vizsgálódásunkat azzal, hogy a szakirodalom és a források hogyan tárgyalják, mely időpontokhoz és helyekhez kötik Bocskai István szultáni megerősítését. Az elvégzett kutatás igen meglepő eredményre vezetett. Az 1604-es évben öt alkalmat tüntetnek fel az általunk ismert szövegek, amikor a császári hitlevél átadása megtörténhetett. Az időpontok viszont rövid intervallum közé foghatók, 1604. november eleje és ugyan-ezen év november 20. közé.

v | Ha az átadás körülményeit vizsgáljuk, még meglepőbb az eredmény. Szinte minden szerző más néphez köti a fejedelmi jelvények átadását. Bektás pasától, Hadczi Hüszeinen keresztül Bethlen Gáborig változnak az irat kézbesítői.

Ha tovább lépünk a következő évekre, szintén újabb, egymásnak ellentmondó adatokat kapunk: (1) 1605. szeptember 14-i megyesi beiktatás; (2) a pár nappal későbbi sárospataki; (3) a november 11-i Rákos mezején történt „csúcstalálkozó”. (Itt Bocskai személyesen találkozott a nagyvezírral, Lala Mehmeddel.)

Sőt a Dávid Géza és Fodor Pál által magyarra fordított telhiszekben, azaz a legfontosabb államügyeket tartalmazó és a szultán részére a nagyvezír által készített titkos államiratokban egy 1606 júliusában Kassára érkezett ahdnáméről is olvashatunk. Az eltérő adatok következtében minden felmerülő lehetőséget meg kellett vizsgálni azért, hogy a legelfogadhatóbb válaszok szülessenek az előttünk álló nyitott kérdésekre.

2. Most csak az 1604-es év eseményeit tárgyaljuk részletesen. A múlt századi forráskiadványokon kívül elsősorban Nagy László 1956-ban megjelent iratközlését, a Benda Kálmán és Kenéz Győző által 1972-ben közzétett Barbiánó-féle jelentést, Szamosközy történelmi hagyatékait, és az 1604-ben Budán kiadott török beiktató levél eredeti szövegét vettük alapul. Reményünk szerint sikerülni fog a kutatási módszerünk bemutatásán túl kissé árnyaltabban felvázolni a török mellé futott magyar urak, az oszmán birodalom és Bocskai hármas kapcsolódási rendszerét.

(a) 1604 tavaszán Bocskai István azzal a látszólagos indokkal küldte be Murád nevű rabját a hódoltságba, hogy az összegyűjtse a váltságdíját. Ennél fontosabb indítéka is volt, fel kívánta venni ily módon a kapcsolatot a Temesváron időző magyar emigrációval, elsősorban Bethlen Gáborral. A rabokon keresztül szóban tudatta, hogy hajlandó lenne a szultán hűsége alá menni, és megérdeklődte, van-e esélye az erdélyi fejedelmi trón elnyerésére.

(b) A szerdár Lala Mehmed az 1604. április 1-jén kelt levelében válaszolt Bocskainak a rabja által szóban előterjesztett kérdésekre. A vezérpasa felszólította, hogy írja le a kívánságát és szándékát, amelynek szultáni támogatására nagy esélyt lát. Példaként említette Székely Mózes török megsegítését, illetve azt, hogy a magyar bujdosók is mindent megkaptak a császártól, amit beterjesztettek a Portára.

(c) A fentebb elmondottakat Bethlen Gábor Bocskainak küldött, 1604. június 23-án kelt levele is megerősítette, miszerint ő is személyesen beszélgetett Muráddal, majd a vezírpasával megtárgyalta a teendőket, aki támogatta a tervet. Ezután arról tudatta a leendő fejedelmet, hogy az erdélyi hatalom vállalásának feltételeit tartalmazó levelét pontokba szedve és törökre fordítva, beadta Lala Mehmednek, aki a nagyvezírhez továbbította azt, tőle pedig hamarosan a császár elé kerül az ügy.

A válasz, a levél keltéig, július 23-ig még nem jött meg. Megígérte viszont Bethlen, hogy a Bocskai fejedelemmé tételére érkező török sereg hozni fogja a hitlevelet, a botot, a zászlót s mindazt, ami hitelessé teszi a

beiktatást. A szultáni ahdnáme megérkezésére adatot az a levél ad, amelyet a temesvári bég küldött Bocskainak. Az irat datálatlan, de nem sokkal később keletkezhetett, mint az előbb tárgyalt Bethlen-levél.

(d) Hogy miféle ahdnáme érkezett a Temesvár mellé húzódó bujdosók kezébe, arról az 1604. július 20-a után és az 1604. szeptember 14-én kelt iratok tudósítanak. Kitűnik belőlük, hogy nem egy névre szóló dokumentumról volt szó, hanem a szabad választás jogát a török császár által megerősítő, erdélyi bujdosóknak szóló iratról.

Miután történetírásunk egy névre szóló ahdnáme létét tartotta lehetségesnek, elsiklott afelett, hogy a Szilágyi Sándor által kétszer is (Rozsnyai Dávid hagyatékában és a Török–magyarkori Államokmántárban) kiadott, 1604 május–június havában íródott, az erdélyi rendek szabad választását megerősítő iratban lássa azt a dokumentumot, melyet oly kalandos úton, nyeregre építve hoztak Bocskainak.

3. Emellett ismerünk még egy hitlevelet, amely 1604. november 4–14. között kelt Budán, s amit szintén ahdnámeként tart számon történetírásunk. Fordítása a Török–Magyar Államokmántár I. kötetében található, az eredetijéről készült mikrofilmet pedig az Országos Levéltárban őrzik. (34593 sz. doboz. R 315. Nr. 33). Ennek hátlapjára egy kétnyelvű felirat került, úgymint: „Anno Mahometis 1013. Mehemett Chyaszár Athnaméja Bocskai István fejedelemnek”, majd egy török szövegrész: „hālā Ērdel hā-kimi olan Bātōrāi Bōčkāi İştivān k̄rāla”, azaz: „A mostani erdélyi fejedelemnek Báthori Bocskai Istvánnak.” Természetesen azonnal észre kell venni, hogy a szultán neve elírás, hiszen 1603. december 23-tól Mehmed fia, Ahmed ült az oszmán trónon.

A török szövegrész azonban két igen érdekes kérdést vet fel. Nem elírás-e a Bocskai név előtti Báthori családi név? Nem tarthatjuk annak, sem pedig véletlennek, mert a fentebb említett telhiszekben egy 1604. november 26. után kelt iratban ugyanez a forma található meg.

A királyként való szerepeltetés 1604. november elején szintén nem a másoló tévedése. Magában az iratban is Erdély fejedelmeként és magyar királyként nevezik Bocskai Istvánt. A fentiek tehát fontos adalékok arra vonatkozóan, hogy tévedés volt hinni, hogy a török csak 1605 novemberétől, a Rákos mezei koronázástól tartotta Bocskait a magyar nemzet királyának. A címhasználat okát könnyű meglátni, hisz a szabadságharc kitörése előtt csak parázsló indulatok most nagy lángokat vetve emésztették fel a Habsburg-uralom intézményeit az ország keleti területén. Lala Mehmed

valószínű az első magyar győzelmek után látta, hogy a mozgalom túlnő a tervezett, a remélt határokon, az erdélyi fejedelemség megszerzésén. Ezért íratta az akkori székhelyén, Budán az utóbb tárgyalt iratot, amely a megváltozott politikai helyzetnek jobban megfelelt. Mivel a szöveget török eredetiben vizsgálhatjuk, könnyen megállapíthattuk irattípusát. Nem ahdname, mint a kortársak vélték, hanem egy kevésbé díszes kinevező és nem szerződés jellegű dokumentumforma ez a berát.

4. Miután felvázoltuk a Bocskai-felkelés indulásának általunk lehetségesnek vélt módját, és kísérletet tettünk a beiktatás menetének és iratainak bemutatására, reméljük, ízelítőt tudunk nyújtani témánk feldolgozásának módszeréről is. Talán e rövid bemutatkozás és a közben felmerült bizonytalanságok kiemelése is elég biztosítékul szolgál arra, hogy a bevezetőben ismertetett tágabb kutatási program: az erdélyi fejedelmek beiktatásainak és iratainak kutatása további fontos adalékokat fog a felszínre hozni.

IRODALOM

- BALÁZS Mihály: *Ecsedi Báthori István levelei Bocskaihoz*. Szeged, Irodalomtörténeti dolgozatok, 68/1972/43-49.
- BENDA Kálmán: *Bocskai István*. Budapest, 1993. Századvég Kiadó 209. Századvégi Bibliográfiák.
- BENDA Kálmán – Kenéz Győző: *Barbiano generális jelentése a Bocskai-szabadságharc első hónapjairól*. Debrecen, 1972. 155-180. Különlenyomat a Debreceni Déri Múzeum 1969-70. évi Évkönyvéből.
- BOCSKAI István: *Levelek*. (Szerk.: Benda Kálmán) Bukarest, Budapest 1992. Európa és Kriterion Kiadó 1992. 289.
- Bocskai István Testámentumi rendelése*. (Szerk.: Szigethi Gábor) Budapest, 1986. Magvető Kiadó, 41. Gondolkodó Magyarok, Budapesti Egyetemi Könyvtár. Kézirattár. LEO. 288 a.
- DANIŞMEND, İSMAİL HÂMÎ: *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi III*. İstanbul. 1972. 671.
- DÁVID Géza – FODOR Pál: *Magyar vonatkozású török államiratok a tizenöt éves háború korából*. Hadtörténeti Közlemények, 30. (1983.) 278-296, 451-467.
- ISTVÁNFFY Miklós: *A magyarok történetéből*. Budapest, 1962. Magyar Helikon 528. Monumenta Hungarica.

- IVANICS Mária: *A Krimi Kánság a tizenöt éves háborúban. Kéziratos kandidátusi értekezés. Szeged, 1991. 203.*
- KARÁCSON Imre: *Török-magyar oklevéltár 1533–1789. Budapest, 1914. 416.*
- KARÁCSON Imre: *Török történetírók III. Budapest, 1916. 446. Török-magyarkori történelmi emlékek.*
- KAZINCZY Gábor: *Gr. Illésházy István nádor följegyzései 1592–1603 és Hidvégi Miklós Ferencz Históriája 1594–1613. Bíró Sámuel folytatásával. Pest, 1863. 331. Monumenta Hungariae Historica*
- Magyar Országos Levéltár. Mikrofilm. 34593 sz. doboz. R 315. Nr. 33.
- MATUZ József: *Az Oszmán Birodalom története. Budapest, 1990. Akadémiai Kiadó, 255.*
- MIKÓ Imre, gróf: *Erdélyi Történelmi Adatok III–IV. Kolozsvárott 1858–1862. 357, 373.*
- NAGY László: *A XVII. századi Habsburg-ellenes függetlenségi harcok értékeléséhez. Hadtörténelmi Közlemények, 10/1963/ 185–241.*
- NAGY László: *Bocskai István a hadak élén. Budapest, 1981. Zrínyi Katonai Kiadó, 253.*
- NAGY László: *Bocskai szabadságharc katonai története. Budapest, 1961. Akadémiai Kiadó 384, 4. levél fényképen.*
- NAGY László: *Okmányok a Bocskai szabadságharc idejéből. Hadtörténelmi Közlemények, 2/1956/ 291–332.*
- N^oAIMA, Muştafâ: *Târih -i Nâimâ. I. İstanbul, 1283/1866. Matb^eâ-i Amire 462.*
- NEHRING, Karl: *Magyarország és a Zsitvatoroki szerződés (1605–1609). Századok, (1986.) 3–50.*
- ÓVÁRY Lipót: *A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottságának oklevél-másolatai. III. Budapest, 1901. 392.*
- PEÇEVÎ İbrahim Efendi: *Târih -i Peçevî. I-II. İonsöz ve indeks Derin, Ç. Fahri – Çabuk, Vakıf. İstanbul 1980. Enderun Kitabevi VII, 57, 504; 487.*
- PETTHÓ Gergely: *Rövid Magyar Krónika. Kassán 1753. 209.*
- SZABÓ Károly – Nagy Imre, Szoporai: *Magyar történelmi évkönyvek és naplók a XVI–XVIII. századokból. Gyulafy Lestár följegyzései. Martonfalvi Imre deák emlékiratai. A Páloczi Horvát család naplója. Budapest, 1881. 313. Monumenta Hungariae Historica.*
- SZILÁGYI Sándor: *Bocskai István és Illésházy István levelezése 1605–1606-ban. Történelmi Tár. 1878. 1–87. 273–338, 577–650.*
- SZILÁGYI Sándor: *Erdélyi Országgyűlési Emlékek. V. Budapest, 1879. 598. Monumenta Comilitalia Rengi Transylvaniae.*

- SZILÁGYI Sándor: *Erdélyország története tekintettel a mivelődésre. II.* Pest. 1866. 511.
- SZILÁGYI Sándor – NAGY Gyula, Tasnádi – MENCSEK Ferdinánd–KLUCH János: *Magyar történelmi évkönyvek és naplók a XVI–XVIII. századból. Második kötet. Gyulafy Lestár följegyzései. Keczer Ambrus naplója. Krman Dániel superintendens 1708–1709-iki oroszországi útjának leírása.* Budapest, 1894. 638. Monumenta Hungariae Historica.
- SZILÁGYI Sándor: *Rozsnyay Dávid, az utolsó török deák történelmi maradványai.* [kiadta: --] Pest. 1867. 458. Monumenta Hungariae Historica.
- SZILÁGYI Sándor: *Szamosközy István történeti maradványai 1542–1608.* [kiadta: --] Budapest, 1880. 430. Monumenta Hungariae Historica
- SZILÁGYI Sándor – SZILÁDY Áron: *Török-magyarkori Államokmánytár I.* Pest. 1868. 483, 9. Török-Magyarkori Történelmi Emlékek.
- THURY József: *Bocskai István fölkelése. Századok.* 33/1899/ 21-43; 115-133.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı: *Osmanlı Tarihi. III/1.* Ankara. 1988. Türk Tarih Kurumu 652, XVII.
- YÜCEL, Yaşar – SEVİM Ali: *Türkiye Tarihi III.* Ankara 1991. Türk Tarih Kurumu. 359.